

ПРИЧИННА¹

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може, вийшла русалонька
Матері шукати,
А може, жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає —
То дівчина ходить,
Їй сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.
Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя опівночі,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіцався вернутися,
Та, мабуть, і згинув!

¹ Див. примітки в кінці книжки. (Ред.)

Не китайкою² покрились
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли,—
Така його доля.
Дарма щоніч дівчинонька
Його виглядає.
Не вернеться чорнобривий
Та й не привітас,
Не розплете довгу косу,
Хустку не зав'яже,
Не на ліжко — в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля... О Боже мій милий!
За що ж ти караєш її, молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькі очі?.. Прости сироту!
Кого ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю,
Пошли ж ти їй долю, — вона молоденька,
Бо люде чужії її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога — милого питать.
Кого ж сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто тее знає,
Де милий ночує: чи в темному гаю,
Чи в бистрім Дунаю коня напова,
Чи, може, з другою, другу кохає,
Її, чорнобриву, уже забува?
Якби-то далися орлині крила,
За синім би морем милого знайшла;

Живого б любила, другу б задушила,
 А до неживого у яму б лягла.
 Не так серце любить, щоб з ким поділитися,
 Не так воно хоче, як Бог нам дає:
 Воно жить не хоче, не хоче журиться.
 «Журись», — каже думка, жалю завдає.
 О Боже мій милий! така твоя воля,
 Таке її щастя, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари.
 Широкий Дніпр не гомонить:
 Розбивши вітер чорні хмари,
 Ліг біля моря одпочить,
 А з неба місяць так і сяє;
 І над водою, і над гаєм,
 Кругом, як в усі, все мовчить.
 Аж гульк — з Дніпра повиринали
 Малі діти, сміючись.
 «Ходімо гріться! — закричали. —
 Зійшло вже сонце!» (Полі скрізь;
 З осоки коси, бо дівчата.)

«Чи всі ви тут? — кличе мати. —
 Ходім шукати вечерять.

Пограємось, погуляймо
 Та пісеньку заспіваймо:
 Ух! ух!

Солом'яний дух, дух!
 Мене мати породила,
 Нехрещену положила.
 Місяченьку!
 Наш голубоньку!
 Ходи до нас вечеряти:
 У нас козак в очереті,
 В очереті, в осоці,
 Срібний перстень на руці;
 Молоденький, чорнобровий;
 Знайшли вчора у діброві.
 Світи довше в чистім полі,
 Щоб нагулялись доволі.

Поки відьми ще літають,
 Поки півні не співають,
 Посвіти нам... Он щось ходить!
 Он під дубом щось там робить.
 Ух! ух!

Солом'яний дух, дух!
 Мене мати породила,
 Нехрещену положила».

Зареготались нехрещені...
 Гай обіззався; галас, зик,
 Орда мов ріже. Мов скажені,
 Летять до дуба... нічирк...
 Схаменулись нехрещені,
 Дивляться — мелькає,
 Щось лізе вверх по стовбуру
 До самого краю.
 Ото ж тая дівчинька,
 Що сонна блудила:
 Отаку-то їй причину
 Ворожка зробила!
 На самий верх на гіллячці
 Стала... в серце коле!
 Подивилась на всі боки
 Та й лізе додолу.
 Кругом дуба русалоньки
 Мовчки дожидали;
 Взяли її, сердешную,
 Та й залоскотали.
 Довго, довго дивовались
 На її уроду...
 Треті півні: кукуріку! —
 Шелеснули в воду.
 Защебетав жайворонок,
 Угору летючи;
 Закувала зозуленька,
 На дубу сидячи;
 Защебетав соловейко —
 Пішла луна гаєм;

Червоніє за горою;
 Плугатар співає.
 Чорніє гай над водою,
 Де ляхи ходили;
 Засиніли понад Дніпром
 Високі могили;
 Пішов шелест по діброві;
 Шепчуть густі лози.
 А дівчина спить під дубом
 При битій дорозі.
 Знать, добре спить, що не чує,
 Як кує зозуля,
 Що не лічить, чи довго жить...
 Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
 Козак виїжджас;
 Під ним коник вороненький
 Насилу ступас.
 «Ізнемігся, товаришу!
 Сьогодні спочинем:
 Близько хата, де дівчина
 Ворота одчинить.
 А може, вже одчинила
 Не мені, другому...
 Швидче, коню, швидче, коню,
 Поспішай додому!»
 Утомився вороненький,
 Іде, спотикнеться, —
 Коло серця козацького
 Як гадина в'ється.
 «Ось і дуб той кучерявий...
 Вона! Боже милий!
 Бач, заснула виглядавши,
 Моя сизокрила!»
 Кинув коня та до неї:
 «Боже ти мій, Боже!»
 Кличе її та цілує...
 Ні, вже не pomoже!

«За що ж вони розлучили
 Мене із тобою?»
 Зареготавсь, розігнався —
 Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати
 Та знай співають ідучи:
 Як проводжала сина мати,
 Як бивсь татарин уночі.
 Ідуть — під дубом зелененьким
 Кінь замордований стоїть,
 А біля його молоденький
 Козак та дівчина лежить.
 Цікаві (нігде правди діти)
 Підкралися, щоб ізлякати;
 Коли подивляться, що вбитий, —
 З переполоху ну втікати!

Збиралися подруженьки,
 Слізюньки втирають;
 Збиралися товариші
 Та ями копають;
 Прийшли попи з корогвами,
 Задзвонили дзвони.
 Поховали громадою
 Як слід, по закону.
 Насипали край дороги
 Дві могили в житі.
 Нема кому запитати,
 За що їх убито?
 Посадили над козаком
 Явір та ялину,
 А в головах у дівчини
 Червону калину.
 Прилітає зозуленька
 Над ними кувати;
 Прилітає соловейко
 Щоніч щебетати;
 Виспіває та щебече,

А вранці поплачу.
Зійде сонце — утру сльози,—
Ніхто й не побачить.
Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш,—
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай сине море...

(1838 р.)

ДУМКА

Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться, —
Хоч з гори та в воду!
Утопився б молоденький,
Щоб не пудить світом;
Утопився б, — тяжко жити,
І нема де дітись.
В того доля ходить полем —
Колоски збирає;
А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Його люди знають,
А зо мною зострінуться —
Мов недобачають.
Багатого губатого
Дівчина шанує;
Надо мною, сиротою,
Сміється, кешкує.
«Чи я ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдався,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміявся?
Люби ж собі, моє серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смійся надо мною,

Як коли згадаєш.
А я піду на край світа...
На чужій сторонці
Найду крашу або згину,
Як той лист на сонці».
Пішов козак сумуючи,
Нікого не кинув;
Шукав долі в чужім полі
Та там і загинув;
Умираючи, дивився,
Де сонечко сяє...
Тяжко-важко умирати
У чужому краю!

(24 листопада 1838 р.)

ДУМКА

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії,
Веселі дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце в'яне, співаючи,
Мов пташка без волі...

Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?...
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити;
Свої люде — мов чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,